
III.

Temeljna obilježja
zloporabe droga
u Hrvatskoj

STANJE ZLOPORABE DROGA U HRVATSKOJ

Od 1991., zbog rata, političkog uređenja i načina funkcioniranja države, sve je snažniji, agresivniji i bolje organiziran kriminal, a time i ponuda droga na ilegalnom tržištu. U svezi s tim od 1993. započinje epidemija ovisnosti s brzim rastom konzumenata droga među mladima (osobito ecstasy, amfetamin i kanabis) i novooboljelih heroinskih ovisnika u sustavu za tretman. Mnogo je mladića na ratištima širom Hrvatske postalo ovisno i znatan dio njih uz ovisnost pati i od PTSP. Kulminacija epidemije je bila 1998. Tek tijekom 1999. opaža se smirenje situacije i znak zaustavljanja epidemije. Političke promjene početkom 2000., što je i bilo za očekivati radi velikih kadrovskih promjena u ministarstvima i institucijama, destabilizirale su postojeći sustav za kontrolu droga, što je rezultiralo povećanjem ponude droga. Organizirani kriminal se nevjerojatno brzo prilagođava i dok se politički establišment i represivni aparat nakon izbora bavio kadrovskim križaljka, na ulicama gradova povećala se dostupnost čistijeg i jeftinijeg heroina. (Primjerice, u prvoj polovici 2001. cijena heroina uz rast čistoće, je u nekim gradovima pala na svega 40 DEM što je na tržištu droge vrlo "jeftino"). Mnogo povremenih konzumenata te droge zbog toga je u kratko vrijeme postalo ovisno a dio ranijih ovisnika produbilo je svoju ovisnost pa su se radi toga javili na liječenje u većem broju. Znatno je povećano i zanimanje mladih za uzimanje droga radi nepotrebnih medijskih rasprava o dekriminalizaciji marihuane, ali i za preprodaju droga (radi rasta nezaposlenosti), pa je u svezi s tim ponovo porastao broj novooboljelih teških ovisnika. Već prvih mjeseci "nove" vlasti počela se osjećati slabija potpora stručnjacima koji su prethodnih godina provodili program. To je rezultiralo u 2000. povećanjem po prvi puta liječenih opijatskih ovisnika za oko 20% u odnosu na prethodnu godinu.

Nakon što je nova politička garnitura nakon izbora 2000. preko osoba na čelu s dr Barbirom, koje su u stručnom smislu bile nekompetentne a osigurana im je raz-

mjerno velika moć (potpora potpredsjednika Vlade RH), započela proces marginalizacije stručnjaka za pitanje droga, provođenje Nacionalnog programa bilo je ugroženo u svakom pogledu. Odmakom od rata a time i nestankom čimbenika koji su pokrenuli heroinsku epidemiju (uz uvjet da je sustav za tretman i evidenciju funkcionirao barem na razini 1998.), trebao je biti nastavljen trend pada incidencije novooboljelih ovisnika (do podnošljivih 500 slučajeva u 2003.), što se na žalost nije dogodilo. Tijekom 2001. bilježi se apsolutno najviši broj novo-evidentiranih (1.066 novih heroinskih slučajeva) ali se istovremeno javljaju znaci kolapsa temeljnog državnog sustava za tretman koji se više nije mogao nositi s tolikim prilivom novih teških bolesnika godišnje. Naime, država je preko svoje nove strukture za koordinaciju provedbe Nacionalnog programa zaustavila rast kapaciteta stručnih timova za tretman a postojeće je izvrgla grubom progonu i marginalizaciji. Konstantno je vršen udar na primjenu metadona, osiguran je sve širi prostor za utjecaj nestručnog i po mnogo čemu dubioznog NGO sustava, što se dodatno nepovoljno odrazilo i na motivaciju ovisnika i njihovih obitelji da traže stručnu pomoć, pa je opala kvaliteta terapijskog rada. Rezultat toga je da se dogodio veliki porast iznenadno umrlih ovisnika a pad slučajeva koji traže pomoć u 2002. i 2003. i to u sve starijoj prosječnoj životnoj dobi. Taj trend je dakako bio praćen rastom broja ovisnika koji su ostajali na ulici u zoni i pod kontrolom narko-kriminala. Radi toga se dogodio veliki porast teških kaznenih djela provala i pljački.

U odnosu na vrstu i dostupnost droga na ilegalnom tržištu, **najteži je problem u svezi s distribucijom i potrošnjom heroina.** Tijekom 2004. ponuda te droge je veća od potražnje. Dijelom je to uzrokovano činjenicom da je kupovna moć stanovništva sve slabija a dijelom da represivni aparat radi neadekvatne organiziranosti i kadrovske strukturiranosti gubi bitku s organiziranim kriminalom. Linija opskrbe ima nekoliko, od one tradicionalne "Balkanske rute" iz Srbije direktno prema Hrvatskoj ili obilazno preko Srbije ili Kosova prema BiH. Posebno je ojačala ona na relaciji Crna Gora, Zadar (u kojem je kriminalna struktura izrazito organizirana i moćna) i dalje prema Zagrebu i šire. Dakako da smanjenju potražnje za heroinom pridonosi i mogućnost da ovisnici dođu do liječnika koji će im osigurati promptnu stručnu pomoć primjenom lijekova (metadon, buprenorfin).

U nastojanju da organizirani kriminal osigura "planirani" profit, posljednjih godina pojačao je ponudu stimulativnih droga. Radi toga su sve prisutniji kokain, amfeta-

min i MDMA (ecstasy). Osobito je kokain postao profitabilan jer se ta droga na lokalnom ilegalnom tržištu slabo kontrolira a potrošači su osobe dobre kupovne moći, često i vrlo utjecajne (što ukazuje na bolju mogućnost zaštite tog kriminala putem koruptivnih sprega). I dalje se šire uzgoj, distribucija i konzumacija marihuane, koja je u 80% slučajeva prva droga kasnijim heroinskim ovisnicima. Uzgoj i distribucija čahura maka (od kojih se njihovim sušenjem i kuhanjem pripravlja tzv. opijumski čaj) posljednjih je godina značajno smanjena kao i zanimanje za domaći sirovi opijum, zbog lake dostupnosti heroina. Droga se počinje uzimati u mlađoj dobi, dok se prelazak na tešku opijatsku drogu, heroin događa od 1998. nešto kasnije. Na tu najtežu drogu sve se češće prelazi sa stimulativnih droga po savjetu *dealera* ("ako se želite brže 'smiriti i odmoriti' nakon uzimanja *speeda*, *ecstasy* ili kokaina, uzmite liniju *horsea*"). Raste broj nezaposlenih osoba koje se u kasnijim dvadesetim godinama odlučuju za uzimanje ili trgovinu drogama. U svezi s uzimanjem droga je i rast kriminala, kako među punoljetnim, tako i među maloljetnim osobama. Zbog nemogućnosti provedbe odgovarajuće edukacije ovisnika, zbog povećanog broja onih koji traže pomoć i preopterećenja malobrojnih terapijskih timova, mnogo mladih ovisnika su zaraženi C hepatitisom, što upozorava i na povećanu opasnost širenja HIV infekcije, srećom, radi preventivnih mjera cijepljenjem, opada broj zaraženih virusom B hepatitisom.

UTJECAJ DRUŠTVENO-POLITIČKIH PRILIKA I TRANZICIJE NA PONUDU I POTRAŽNJU DROGA I KVALITETU PROGRAMA SUZBIJANJA (1990–2004)

Zlouporeba droga prati se u Hrvatskoj od kasnih šezdesetih. Problem je bio pod dobrom kontrolom sve do devedesete. A onda se **u razdoblju od samo 13 godina broj ovisnika povećao za preko 6 puta**. Što se to promijenilo, što se sve uz rat događalo da se u tolikom broju povećala potrošnja ilegalnih droga? Radi čega država nije angažirala snažnije resurse da se tom trendu ozbiljno suprotstavi? Ili, radi čega se događala otvorena opstrukcija razvoja sustava za kontrolu droga? Koji je razlog da su stručnjaci i vrhunski profesionalci na ovom području pod stalnim udarom sustava moći? Da bi se odgovorilo na ta pitanja potrebno je sagledati ukupnost konteksta jedne zemlje u tranziciji koji "proizvodi" socijalnu patologiju. Potrebno je pojasniti i mehanizme i metode kojima se služe korumpirani elementi sustava u pokušaju eliminacije onih pojedinaca koji svojim djelovanjem ozbiljno ugrožavaju njihove interese.

Zbog tih pitanja, detaljnije se opisuje kroz primjer “problema u svezi zlouporabe droga” na koji način i s kojim posljedicama upravljačke elite štete društvu kada političku moć upotrijebe da bi uzurpirale prostor, koji ispred svega pripada stručnjacima i profesionalcima

Tranzicijsko društvo, znatno izraženije nego u uređenim demokracijama Zapada, je arena u kojoj praktički sve društvene procese (što ima implikacije i na brojne stručne programe od javnog interesa), kontrolira vrlo mali broj osoba tri sustava moći: politička (upravljačka) elita, novonastali vlasnici kapitala i sustav organiziranog kriminala. Zajednički interesi i korupcija su poveznica koja umrežuje elemente ta tri sustava koji su u permanentnoj interakciji kojom održavaju dinamičnu ravnotežu. U Hrvatskoj zasigurno značajan utjecaj na građanstvo a time i mnoge društvene procese, ima i Katolička crkva i to je razlog radi kojeg politička elita ustrajno nastoji tu instituciju instrumentalizirati za lakše ostvarenje svojih ciljeva. Da bi borba radi osobnih interesa za ostanak u areni u kojoj se dijeli plijen (novac, materijalna dobra, moć, javni utjecaj) bila uspješna, nužno je “imati” i “moći” kontrolirati medije kako bi se lakše manipuliralo građanima i održavao socijalni mir. Na pozornici arene su “glumci”, a sve bitno što se događa u državi, velika je i vješto režirana predstava. U režijskom dijelu posla značajnu ulogu su imali (a imaju i danas) elementi obavještajnih zajednica. Na realizaciju predstave najviše utjecaja imali su najiskusniji politički manipulatori te najvjestiji i najbeskrupulozniji, uzimači raznih boja, “cro(pro)vizionari” za koje je kolega prof. dr. Z. Knezović izrekao poznati slogan: “Domovina kao imovina”. Istina je najmanje važna, za sustave moći i opasna, a zauzimanje za interese općeg dobra na margini je stvari. Rezultat je postignut ako narod živi u neznanju i pomiren u kreiranoj virtualnoj stvarnosti, zadovoljan “minimalcem”, plašen da može biti gore, a pred izbore zavođen obećanjima kako će “s njima kada dođu na vlast” biti bolje. Političko tržište je uglavnom zatvoreno i zaštićeno instaliranim (izbornim) mehanizmima, samo se rotiraju pozicije istih lica, a ulaz nekih “novih snaga” i koncepcija za dugo, gotovo je nemoguć. Radi toga se održava kontinuitet nepravedne podjele materijalnih vrijednosti, nepotrebno slabijeg ekonomskog razvoja i nefunkcioniranja pravne države, što konkretno danas, slabi poziciju Hrvatske na međunarodnom planu, osobito u integrativnim europskim procesima. U hijerarhiji moći i podjeli utjecaja na stanje stvari, sva tri spomenuta sustava; politika, kapital i organizirani kriminal (kao paralelan sustav moći koji je dobrim dijelom infiltriran u prva dva), smišljeno opstruiraju funkcio-

niranje pravne države i dakako da im nije u interesu da na društvene procese i razvoj značajnije utječu osobe koje se zauzimaju za interese općeg dobra, moral, dominaciju znanja (znanosti) i kompetentnosti. Pomake u tom pravcu (obzirom da revolucija odavno nije u “modi”) mogao bi učiniti jedino neiskvaren, hrabar, konformizmu i instrumentalizaciji nesklon, onaj dio intelektualne elite društva koji “vidi istinu”, dakle i sam nije utopljen u virtualnom i koji se ne miri s takvim stanjem stvari. Da li takovi uopće postoje? Ako postoje (a postoje) zašto ne djeluju, zašto u javnosti “šute”?

Jedna od pretpostavki za uspješnu manipulaciju ukupnom društvenom zajednicom radi očuvanja pozicija a time i interesa opisanih sustava moći, kojima se vješto sužava (ako ne i paralizira) mogućnost djelovanja neiskvarene intelektualne elite, jest kontrola institucija društva i koliko je moguće strukovnih organizacija. Od svih “politika”, za ukupno funkcioniranje društva, najvažnija je dakako ona “kadrovska”. Obzirom da u nesretnom tranzicijskom društvu ne postoji crta razgraničenja između “struke i politike”, politička elita strogo vodi računa da na što većem broju čelnih mjesta važnih institucija i organizacija budu “njihovi ljudi” koji će, ako bude trebalo, javni interes kao pretpostavku očuvanja vlastitih pozicija podrediti interesima sustava koji su ih pozicionirali. Radi toga su izborne procedure ili poštene javni natječaji, na kojima bi se na čelna i odgovorna mjesta izabirali najbolji, najpošteniji i najsposobniji, prava rijetkost. Na većinu najutjecajnijih (najmoćnijih) pozicija uglavnom zasjedaju oni koji zadovoljstvo i smisao života nalaze u osjećaju moći, važnosti i/ili uzimanju. Ono što daju, ukoliko nisu od onih koji čine samo štetu, je neusporedivo malo u odnosu na ono što uzimaju. A daje zapravo samo onaj koji više daje i pridonosi no što uzima. Tko pita za znanje i stručnost? Dovoljno je biti na poziciji. Da paradoks bude veći, mnogi političari niti u vlastitom mentalnom prostoru ne uspiju razgraničiti političko od stručnog. To se najbolje vidi neposredno nakon izbora kada se u žurbi dovršavaju i korigiraju kadrovske križaljke i kada nakon toga novi ministri počinju prezentirati svoje “vizije” i programe čak i na vrlo uskim stručnim područjima na kojima nikada u životu nisu djelovali. Osobito su u tom pogledu zanimljivi liječnici “političari”.

Čak što više, da bi institucije društva koje su pod kontrolom države, u kojima intelektualci nalaze posao, bile instrument za ostvarenje interesa upravljačke (političke) elite, ministri, ravnatelji, upravitelji, gradonačelnici, pročelnici itd. za svoje zamjenike i pomoćnike ne izabiru najstručni-

je, najkompetentnije, najsposobnije, već podobne i poslušnike koji znaju što im je činiti da bi uživali u sigurnosti radnih mjesta i privilegijama svojih pozicija. Oni znaju što bi se dogodilo ako bi u svom djelovanju pokušali izići iz zadanih okvira boreći se za "istinu" i više autonomije. Oni znaju što im se može dogoditi ako budu "gledali", "čačkali" ili čak pokušavali ukazivati na "nepravilnosti" ili korupciju. Opominjući primjeri onih koji su to ipak pokušali i radi toga bili izloženi medijskom linču, mobbingu (bosingu) i snazi kadrovske metle, čak i sudskim postupcima, obeshrabruju većinu koja se radi toga "racionalno" ponaša, dakle miri se sa stanjem stvari i u osobnom interesu "šuti". Tako je u društvu politika nametnula, a javnost na žalost, kao nešto "normalno" prihvatila, paradoks obrnute proporcionalnosti: Što je viša pozicija moći i odgovornosti (a time u upravljanja materijalnim resursima), manje se traže stvarne sposobnosti (stručnost, inteligencija, psihičko zdravlje, širina znanja, iskustvo, kompetentnost, kreativnost) te karakterne i etičke dimenzije osobe. Dominiraju "političke" reference, "kupovanje" mjesta (čak i za zastupnike u Saboru) i načelo da na poziciju može biti postavljena samo osoba koja će biti dobar instrument za ostvarenje vrlo konkretnih interesa dijela upravljačke elite ili grupacije moći koja ga je postavila.

Dok za brojna radna mjesta i stručne pozicije, minorne u odnosu na razinu odgovornosti i rizik da se počini šteta radi nesposobnosti, osoba mora imati adekvatnu diplomu i položeni stručni ispit, to dakle nije bilo potrebno za brojne, vrlo utjecajne i odgovorne (političke) pozicije. Tako npr. nakon lokalnih izbora pobjednička stranka može na mjesto gradonačelnika postaviti svog čovjeka, po zanimanju, recimo kuhara ili konobara. A ako taj isti kuhar kupi hotel u kojem je "kuhao", da bi ga mogao voditi prema zakonskim propisima, on ili netko od uposlenika mora imati položen ispit iz zaštite na radu. A kuhar bez ikakvog prethodnog kursa i državnog ispita a kamoli (bilo kojeg) fakulteta, odmah nakon postavljenja, bez da je morao proučiti ili se barem površno uputiti u osnovne pravne akte, može početi upravljati gradom, koji je izuzetno složen mehanizam u kojem je mnogo resora, resursa, propisa, pravila... što je vezano uz teške posljedice ako se učini pogreška u odlučivanju. Dakle nema instaliranih funkcionalnih mehanizama (osim čekanja izbora i eventualne promjene vlasti, nakon čega se uglavnom nastavljaju iste rabote samo s drugim izvršiteljima), kojima bi se građane štitilo od štetnog djelovanja tako postavljenih političkih moćnika. Pogledajmo neke gradonačelnike naših lijepih gradova. Od toliko obrazovanih, kulturnih, mudrih, kompetentnih,

poštenih, sposobnih, zar je normalno da se takvi postavljaju da upravljaju resursima, da odlučuju o sredstvima poreskih obveznika?

Što znače politički (za povlaštene), u odnosu na stručne kriterije za posao koji treba raditi, neka pokaže jedan od naših primjera koji ujedno oslikava odnos političkog moćnika prema "malom čovjeku": Jednu medicinsku sestru Ministarstvo zdravstva smijeni s mjesta glavne sestre jednog bolničkog odjela (Zagreb) uz obrazloženje da nema položen stručni ispit u Republici Hrvatskoj, premda je ista, prema Zakonima bivše države, ispunjavala sve kriterije za to radno mjesto na kojem je, konačno, godinama uspješno radila. Čak niti pravomoćna sudska presuda u njenu korist nije bila dovoljna da se ta medicinska sestra vrati na svoje radno mjesto. Istovremeno liječniku je dovoljna politička referenca da bez ikakve prethodne pripreme, doškolovanja, a kamoli potrebe polaganja nekog državnog ispita, može od sutra početi upravljati ministarstvom obrane, policije, vanjskih poslova, gospodarstva, prosvjete i da ne nabrajam. Zar je to u redu? Što dakle na ovom svijetu, a u našem društvu osobito, uopće znači politika, ako šef kuhinje u hotelu mora imati završenu odgovarajuću školu i položen stručni ispit "da bi mogao kuhati", a ministar, gradonačelnik, saborski zastupnik, neovisno o vrsti obrazovanja i stručnosti, može biti bilo tko? Je li doista politika samo prijeki put za napredovanje u hijerarhiji moći i osiguranju brojnih privilegija i bogate egzistencije na tuđi račun? Je li to profesija, a ako jest, kakva je to profesija za koju nije potrebno nikakvo formalno školovanje? Je li to samo privremena ili povremena društvena aktivnost karakterizirana posebnim načinom govora, razmišljanja i djelovanja? Ili se radi o prirodnom daru ambicioznih pojedinaca željnih moći i afirmacije, koji pomaže da se dođe na poziciju upravljanja ljudima i resursima društva? Politika bi trebala biti časno i izuzetno odgovorno djelovanje u interesu općeg dobra, vrlo ozbiljan posao za koji treba mnogo energije, znanja, vještina, iskustva i prirodne nadarenosti. I poštenja, da bi to doista bilo časno zanimanje.

Bilo kako bilo, kao posljedica činjenice da je politika osvojila preširok prostor i upletena je u gotovo sve pore našeg društva (što dakako nije slučaj u jednoj Švedskoj, Danskoj, Norveškoj, Finskoj...), radi svojih metoda djelovanja i utjecanja i nesposobnosti mnogih ključnih aktera na političkoj sceni, najodgovornija je za drastično narušen sustav vrijednosti i pogoršanje moralnog stanja društva, postajući kočnicom bržeg razvoja koji bi vodio prema demokratizaciji društva te boljoj i sigurnijoj kvaliteti života

većine građana. Iskoristiti rat, da bi se u njegovoj sjeni, po pravilima koja je odredila “politika”, provela privatizacija (kažu pljačka) nacionalnog bogatstva i potpuno upropastiti egzistenciju pola milijuna ljudi i bitno pogoršati kvalitetu života još barem milijun ljudi u državi s tako malo stanovnika, na tako dobrom geografskom prostoru, s tako dobrim komparativnim resursima, da bi nekoliko stotina “igrača”, u preko noći zgrnutom bogatstvu, moglo hedonistički uživati “ovdje i sada”, a ogromnoj većini nuditi nadu u “svijetlu budućnost”, prava je sramota i ujedno dokaz kontinuiteta održanja mnogih, koji su naučili manipulirati narodom perfidnim komunističkim floskulama. Obični kriminalci postaju odjednom važne i utjecajne javne osobe.

U prilog ovih razmišljanja i ocjena stanja stvari koje su uzrokovale epidemiju droga ide i jednostavna hrvatska formula poduprta zakonima po kojoj su opisani sustavi moći, dogovorno, pod krinkom privatizacije oduzeli narodu veliki dio hrvatskog nacionalnog bogatstva: Prvo se društveno vlasništvo (tvornice, hotele, infrastrukturne objekte... koje je radništvo stvaralo decenijama) kao i mnoge nekretnine, proglasi državnim vlasništvom. Tada politika postavi svoje ljude koji će od sutra tom imovinom upravljati tj. njome trgovati, rasprodavati ju, najvećim dijelom odabranima, “igračima” političkog sustava i tzv. menadžmentima. Šansu (čak uz popust) da postanu vlasnici manjeg dijela onog što je “još jučer” bilo njihovo dobivaju i radnici svojih (bivših) poduzeća ako su upućeni u stvar i ako imaju novca koji moraju dati novom vlasniku, državi, da bi mali dio onog, sada “bivšeg njihovog”, ponovo postalo njihovo. Ako radnici, potencijalni mali dioničari nemaju novca ili ne znaju što su dionice, ili ne znaju upravljati dionicama, tko im je kriv, “mi ćemo im pomoći, otкупiti ćemo njihove dionice povlaštenim kreditom ‘naših banaka’ koji ćemo otplaćivati iz dohotka sada našeg poduzeća u kojem smo većinski vlasnici. Tada ćemo, ako posao neće donositi laku dobit, početi iscrpljivati firmu, dovesti ju do stečaja, pod krinkom potrebe uspješnijeg poslovanja, postupno ćemo izbaciti višak radne snage, dakle radnike na ulicu, rasprodati nekretnine ili ćemo, u slučaju da posao krene, otvoriti ‘sestrinske’ firme i u njih prelijevati novac a onda nakon nekog vremena dokrajčiti poduzeće i ‘završiti priču’, rasprodati nekretnine...”. Tako su bešćutni i pohlepni “uzimači” uz blagoslov formule koju je izradila politika od stotina tisuća radnika napravili obične budale. Posebno je bio “impresivan” način isisavanja novca u privatne džepove privilegiranih preko bankarskog sustava. Kada se novac “isprao”, banke je trebalo sanirati. Politika po-

sreduje da se to učini desetinama milijardi kuna sredstava poreskih obveznika. Neke banke i štedionice, koje su se na najvulgarniji način bavile financijskim inženjeringom, zatvorene su, a štediše su ostale bez novca. Sanirane banke, koje su tijekom privatizacije, dajući zelenaške i vrlo nepovoljne hipotekarne kredite, postale vlasnikom velikih “društvenih vrijednosti” nakon toga politički sustav u suradnji s enormno obogaćenim “domaćim” menadžmentima banaka rasprodaje strancima. Sve ovo navedeno potvrđuje i Izvješće državne revizije. U toj nemoralnoj, kriminalnoj radbi samo su rijetki završili iza brave. Tek pokoji od njih, a među njima i neki koji su preko medija proglašavani najsposobnijim menadžerima (pa su za uspješno poslovanje nagrađivani stotinama tisuća kuna), predmetom su kaznenog postupka, jer su u određenom trenutku nekom jačem moćniku zasmetali ili nisu bili dovoljno vješti sakriti istinu o načinu i količini onog što se uzelo. A kada bi se tek pokušalo istražiti kako se preuzimao i kako se raspolagalo novcem za oružje i obranu koji je pristizao od dijaspore. Naravno da mnogi političari nisu ni odobravali niti sudjelovali u opisanoj privatizaciji (pljački naroda). No i oni snose dio odgovornosti ako su radi očuvanja svojih pozicija sve to šutke odobravali ili ako su u Saboru dizali ruke za zakone koji su tako što mogli legalizirati.

Na promjenu vlasničke strukture najvećih materijalnih vrijednosti hrvatskog društva, oni, koji su ih godinama stvarali ili nekada posjedovali (zemljišta npr.), nisu imali nikakav utjecaj. Za njih su to odradili političari koje je narod izabrao u demokratskoj proceduri. Gospodarstvo se urušilo. Zato danas uvozimo hranu i unatoč obilja prazne, plodne zemlje i vode, nismo u stanju svojim proizvodima nahraniti svojih nekoliko milijuna građana, jer smo uništili poljoprivredu. Uvoz je profitabilniji. Ne znamo pokupiti jabuke ispod stabala koje su naši djedovi sadili, uvozimo one koje samo lijepo izgledaju, mandarine bacamo u Neretvu, uvozimo sokove. Ne znamo pokupiti plastične boce, limenke, staklo, gomilaju se smetlišta, zagađujemo okoliš. Ne znamo više niti djecu rađati. Množe se zaštitarske kuće, njihovi vlasnici se bogate, a raste broj razbojničkih pljački. Umjesto nacionalnog (čime su mnogi političari manipulirali narodom da bi osvojili vlast) i tradicionalnih vrijednosti (što je mnogima davalo smisao postojanja), sada je ponuđena Europa, globalizam i materijalistički, potrošački konzumizam. Mediji su puni glamura. Narod prihvaća tu novu ponudenu orijentaciju ali kako ju provoditi u praksi, kako uživati u kupovanju, potrošnji i konzumaciji “ovdje i sada” bez novca, puno novca. Treba zaraditi ili od nekog uzeti ili barem posuditi, zadužiti se.

Mnogi su se radi toga okrenuli i narko-kriminalu što je povećalo ponudu i dostupnost droga. Orijentacija prema konzumizmu i hedonizmu s jedne a loša kvaliteta života s druge strane, silno su povećali potražnju za drogama. Sustavi moći kontroliraju i u najvećoj mjeri posjeduju novac, nikad im dosta, radnike se plaća prema cijeni rada na tržištu, penzioneri jedva preživljavaju. Tu su i stotine tisuća nezaposlenih. Nezaposlenost je "proizvod" sustava moći koji osobito odgovara novim, divljim kapitalistima jer im omogućava da ucjenjuju i ponižavaju radnike: "Budi sretan što si dobio posao. Ako ne prihvaćaš moje uvjete, možeš ići, ima mnogo nezaposlenih koji jedva čekaju tvoje mjesto. Ako neće 'naši' uzeti ćemo Rumunje". Stoga nije čudno da se toliko mladih odlučilo baviti kriminalom. Kako u tim okolnostima socijalno rehabilitirati liječenog ovisnika o drogama? To nije moguće ako mu se ne osigura posao, legalan posao. A ako nema mogućnosti legalno zarađivati, ne treba se čuditi da se ti bolesnici silom prilika vraćaju na ulicu, u kriminal.

Narod je izgubio entuzijizam, radost, postaje sve više nervozan, depresivan. Nije niti čudno da se u ukupnoj populaciji enormno povećava potrošnja sredstava za smirenje i antidepresiva a time i broj ovisnika o psihoaktivnim lijekovima. Tko je za sve to odgovoran? "Sustavi moći" a najviše upravljačke elite od nacionalne do lokalne razine. Da bi se očuvao socijalni mir (standard), radi oronulog gospodarstva i korupcije, rasprodaja nacionalnog bogatstva i visoki porezi nisu bili dostatni da pokrpaju stalni proračunski deficit, pa se država u kratko vrijeme enormno zadužila u inozemstvu, što ju čini sve više ovisnom o međunarodnom bankarskom sustavu a istovremeno slabi pregovaračke pozicije u eurointegrativnim procesima. No narod je žilav, strpljiv, snalazi se na sve moguće načine, cvate siva ekonomija. Standardi EU i orijentacija prema toj zajednici država prisiliti će i one koji nama upravljaju da unutar sebe promjene pravila igre. Da li će se konačno započeti sa čišćenjem i najopasnijeg otpada i zagađivača ljudskog okoliša ili će se u tihom procesu zastarijevanja i najprljavije stvari prepustiti zaboravu a kriminalci postati socijalizirani, bogati i ugledni građani? Tko konačno mari za istinu. Uvijek ima onih koji će se pobrinuti da naša povijest u budućnosti izgleda upravo onako kako će biti napisana.

Usporedimo stanje u zemljama naših susjeda Mađara ili Čeha sredinom osamdesetih i nas. Za njih je Hrvatska tada bila obećana zemlja. A danas? Rat nije dovoljan izgovor. Bio bi da je izgubljen. Od nesposobne i nemoralne "elite", koja je bila u stanju činiti tako što, iluzija je očekivati istinsku brigu i iskrenu potporu programima uteme-

ljenima na znanju i znanosti, kojima se poboljšava kvaliteta života ljudi, zaštita okoliša i štiti zdravlje svih građana i osobito djece od pogubnih posljedica zlouporabe droga. Koja je pozicija znanosti i vrhunskih intelektualaca na ovim prostorima najbolje se oslikava iz reda stvari prema kojem, umjesto da akademici ocjenjuju političko djelovanje pojedinaca te da im dodjeljuju priznanja ako su doista zaslužni, događa se obrnuto. I u toj inverziji politika ima svoje prste jer bez toga ona ne bi mogla imati svoje ljude i među akademikima. Što su konačno doživjeli neki akademici u svom nastojanju da ne dozvole podrediti autonomiju i kreativnost znanstvenika sustavu političke moći?

Mnogim čestitim intelektualcima, koji nisu odabrali politiku i pripadnost političkoj stranci kao modus javnog djelovanja, jasna je opisana stvarnost, o tome u svojim uskim krugovima dnevno raspravljaju. No u javnosti većina, za razliku od autora, uglavnom šuti i ne odlučuju se za javno govorenje i djelovanje. Za one koji bi to eventualno i željeli, nije jednostavno izboriti se za takvu mogućnost. Kako prodrijeti u medije i preko njih djelovati, ako nisi pripadnik ili nemaš potporu opisanih sustava moći? Mediji su još uvijek dobrim dijelom kontrolirani a ne slobodni u prikazivanju važnih istina. Tu činjenicu "sedma sila" vješto je prikrivala građanima da bi projekt kreiranja virtualne stvarnosti bio uspješan a time i čuvani interesi sustava moći. Srećom, na tom planu osjeća se u posljednje vrijeme trend pozitivnih promjena, što će uz očekivane promjene na ukupnom društvenom planu, nadamo se, pridonijeti u perspektivi i smanjenju ponude i potražnje droga.

UTJECAJ GOSPODARSKIH PRILIKA NA EPIDEMIJU ZLOPORABE DROGA

Ne samo Hrvatska, već i druge zemlje u tranziciji, bilježe silan rast pojavnosti ovisnika. Uz opće uzroke takva trenda – rast ponude i potražnje droga u svijetu – važno je istaknuti kako su zemlje u kojima je naglo smanjen standard i povećana nezaposlenost pod osobito visokim rizikom stradanja od te teške epidemije. U našoj zemlji, radi (ne)funkcioniranja političkog sustava i tranzicije na hrvatski način, došlo je do urušavanja gospodarstva, što je imalo direktne negativne implikacije na stanje u svezi droga.

Rast nezaposlenosti (i osobito nemogućnost upošljavanja mladih), potiče sve više građana na aktivnosti kakve su na granici zakona ili posve nezakonite kako bi došli do novca za postizanje odgovarajuće kvalitete života. Rast nezaposlenosti od 1% povećava nezakonite aktivnosti građana za oko 6%. Na odluku velikog broja pojedinca da se

priklone nezakonitom načinu zarađivanja dodatno utječe loše moralno stanje društvene zajednice i sustav vrijednosti u kojemu je imati što više novca najvažniji životni cilj.

Što se dogodilo u Hrvatskoj neposredno nakon njenog osamostaljenja, kad se očekivalo da će nova vlast entuzijazam naroda koji je konačno dobio svoju državu upotrijebiti na najbolji način kako bi se ostvario brzi ekonomski napredak? Dogodio se rat, a u njegovoj sjeni, dok mladež stradava i gine po linijama bojišnica i dok je javnost i narod bio posve usmjeren na dnevna ratna događanja, nova politička elita u okviru ekonomske reforme orijentirane na tržišno gospodarstvo, provodi privatizaciju društvene imovine. Narod nema pojma što su to dionice, vlasnički udjeli, dividende. Kako se rat primicao kraju, dio čelnih političara, koji su stvorili zakonski okvir za taj pogubni način promjene vlasničke strukture, forsira i ubrzava taj sramotni projekt. Radnici jedino uočavaju kako ih netko manipulira i kako je ono što je jučer bilo “zajedničko” danas “njegovo”. Zato je logično da je način preraspodjele materijalnih vrijednosti u procesu privatizacije (1990-1999.) najveći dio ljudi u Hrvatskoj doživio veoma nepravednim pa se govori o najvećoj “pljački hrvatskog nacionalnog bogatstva”. U toj konfuziji sustava vrijednosti, organizirani kriminal ima naprosto povoljniji okvir djelovanja. Predvidljivo je da se organizatori kriminala nastoje infiltrirati i u strukturu vlasti i državnu birokraciju. Nije pretjerano ustvrditi da je organizirani kriminal imao utjecaja na ka-drovsku politiku u mnogim institucijama. Opširnija analiza tih pitanja je provedena u prethodnom podpoglavlju.

Na toj podlozi povećala se pristupačnost drogama u društvu. Zbog sporog odgovora društva da “požar” ovisnosti zaustavi provedbom Nacionalnog programa i – što je osobito važno – organiziranim mjerama suzbijanja kriminala i tretmana ovisnika, sve se veći broj ovisnika zbog neliječenja kriminalizirao. Nastojeći namaknuti novac za kupnju droge, uključuju se u mrežu preprodavača droge, šireći tako problem među mladima oko sebe.

Dok u bogatim zapadnim zemljama velik dio ovisnika može financirati vlastitu ovisnost iz legalnih izvora (jer obitelji dobro zarađuju), pa se brojni ovisnici nikad ne kriminaliziraju jer ne moraju preprodavati drogu da bi namaknuli novac za vlastite potrebe, najveći broj ovisnika u Hrvatskoj već nakon jednogodišnjeg uzimanja heroina ulazi u zonu kriminala. Valja međutim reći i to da je u zapadnim društvima socijalna izolacija ovisnika i njihovo otuđenje od vlastitih obitelji višestruko češća pojava nego danas u našoj zemlji. Tradicionalnost naših obitelji, osobito vezanost majki za djecu najviše su pridonijeli sprječavaju

teške socijalne deprivacije drogirane mladeži. Da su barem terapijski programi bili dostupniji, te da je manje kritizirana uporaba metadona, znatno veći broj ovisnika rješavao bi svoje probleme liječenjem. Budući da nije tako, oni su ostajali aktivni na ulici u traženju i preprodaji droga, čime se problem nekontrolirano širi. Da je država i pokušala “gašenje požara” temeljiti samo na snaženju represije (koja je bila uglavnom usmjerena prema uličnoj razini), to bi samo rezultiralo još većom kriminalizacijom ovisnika i povećanjem njihova broja u penalnom sustavu. Podaci Ministarstva pravosuđa ukazuju da se posljednjih godina višestruko povećao broj ovisnika u penalnom sustavu i ako se nastavi ovakav trend, za koju godinu oko 50% svih zatvorenih osoba bit će ovisnici o drogama.

Zaustavljanje epidemije moguće je ponajprije snaženjem mjera sekundarne prevencije koje moraju rezultirati povećanjem broja ovisnika u tretmanu. Tada policiji i drugim elementima represivnog aparata ostaje više vremena i prostora da se, umjesto bolesnicima, bave pravim kriminalcima. Kada se djelotvornom represijom usmjerenom na istraživanje, otkrivanje i sankcioniranje organiziranog kriminala i korupcije smanji ponuda droga, a sustav za tretman smanji broj kriminaliziranih (neliječenih) ovisnika koji nove mlade uvlače u problem, zaustavlja se epidemija, a zaštita mladeži poboljšava se snaženjem primarno preventivnih odgojno-obrazovnih programa kroz školski sustav. Nastavljajući provoditi sva tri spomenuta temeljna programa, zajednica postupno smanjuje broj novooboljelih sprječavajući time da se epidemija ne bi ponovo rasplamsala.

Danas je u Hrvatskoj ključ uspješnog pokretanja lanca mjera prema uspostavi kontrole nad problemom droga (uz poboljšanje funkcioniranja pravne države) bolje uređenje sustava za tretman i rehabilitaciju (osiguranje adekvatnih kapaciteta, osposobljavanje i upošljavanje dovoljnog broja stručnih timova, rješenje pravnog statusa centara, osiguranje stabilnog financiranja). U okviru toga najvažnije je organiziranje mreže centara za sprječavanje i izvanbolničko liječenje ovisnika koji na lokalnoj razini imaju zadaću unaprjeđivati mjere sekundarne prevencije zlorabe droga (rano i aktivno otkrivanje konzumenata i pokretanje intervencije kojom se štiti mladež i terapijom odvaja od kriminala).

ILEGALNA TRGOVINA DROGAMA U HRVATSKOJ

Do 2000. u MUP-u je kriminalistički obrađivano više od 20.000 što stalnih što povremenih uzimatelja droga, među kojima je otprilike 10.000 uzimatelja teških droga (procje-

na). Valja istaknuti kako otkrivanje toga izrazito organiziranog i dobro prikrivenog kriminala ovisi o definiranosti političkih prioriteta te o organizacijskim, kadrovskim i tehničkim mogućnostima MUP-a kao i drugih elemenata represivnog aparata (carina, državna odvjetništva, sudovi, financijska inspekcija), koje su u godinama rata i poraća bile neadekvatne potrebama. Rat i političke promjene omogućili su u kratko vrijeme povratak u našu zemlju i onih građana Hrvatske koji su se godinama bavili kriminalom u inozemstvu. Povezivanjem te kategorije s domaćim kriminalnim miljeom i njihove koruptivne sprege s ljudima iz vlasti, nastao je moćan i organiziran kriminalni sustav koji je među ostalim kroz trgovinu drogom, ljudima, oružjem, privatizacijom, financijskim inženjeringom i na druge načine stekao ogroman novac a time i osigurao veliku moć i utjecaj. Taj je sustav bez većih teškoća nalazio (a i danas nalazi) načine kako da opstruira ili barem znatno uspori ustroj efikasne pravne države i svih programa koji bi ugrožavali njegove financijske interese, među kojima je sigurno bio i Nacionalni program suzbijanja zloporabe droga.

Drogni kriminal na određenoj razini ima međunarodnu dimenziju. Taj organizirani kriminal, najveći dio novca zarađivao je na velikim međunarodnim tranzitima droga (osobito kokaina), ali je istovremeno pokrivao i potrebe ilegalnog tržišta i na prostoru Hrvatske. Nepostojanje, a kasnije slabo ili nikakvo provođenje Zakona o sprječavanju pranja novca, omogućilo je dijelu velikih kriminalaca da bez većih teškoća “operu” i nakon toga investiraju novac u legalne poslove (u zemlji i izvan nje). Zato dio njih danas bezbrižno živi i uživa povlašten socijalni status i pitanje je hoće li ikada itko istražiti kako su zapravo stekli svoje bogatstvo. Oni “dokazuju” da je veliki kriminal isplativ.

Iako se od 1996. intenziviraju mjere osposobljavanja i uključivanja znatno većeg broja specijaliziranih djelatnika u policijskim upravama i samom Ministarstvu unutarnjih poslova, nije došlo do smanjenja dostupnosti droga na ulicama naših gradova. Velike zapljene tranzitnog kokaina i kanabisa potvrdile su indicije da je jedan dio osoba, hrvatskih građana, uspostavio dobru suradnju s kriminalnim sustavom povezanim s kartelima koji trguju tom drogom u Kolumbiji, Venezueli i nekim drugim državama Južne Amerike, ali i Dalekog istoka. O upletenosti u te poslove različitih korumpiranih nositelja javnih ovlasti djelomično svjedoči sudska dokumentacija. Već i zbog toga policijskim istražiteljima nije jednostavno prodrijeti u te mreže koje su “zatvorene”, profesionalne, odlično međunarodno organizirane i čiji “jezik” zna vrlo malo policijskih djelatnika.

Političke promjene u Hrvatskoj 2000. radi marginalizacije iskusnih stručnjaka za pitanja droga i pozicioniranjem nove, nekompetentne strukture, znatno su otežale mogućnost kvalitetnog provođenja Nacionalnog programa suzbijanja zloporabe droga. Odmakom od rata, stanje se i "samo po sebi" trebalo poboljšavati a ne da se u tolikoj mjeri prouzroči pogoršanje epidemiološke situacije. U nekim drugim područjima došlo je do naznaka poboljšanja funkcioniranja države što je među ostalim rezultiralo nešto boljom kontrolom financijskog poslovanja i novčanih transakcija. To je donekle smanjilo i otežalo otjecanje novca (na različite načine) iz proračuna (kroz ministarstva ili na nižim razinama), banaka, privatiziranih poduzeća državnih ustanova, mnogih nevladinih udruga, a time i smanjilo gotovo legalne prihode mnogih kriminalu sklonih, ali dobro pozicioniranih osoba. Dio osoba koje su bile uposlene u nekim službama represivnog aparata, tajnoj policiji i vojsci ostalo je bez svojih pozicija i legalnog posla. Neki od njih (koji su se i unutar tih struktura bavili kriminalom), u kratko su se vrijeme preorijentirali, odnosno vratili na klasične oblike organiziranog kriminala samo što danas rade izvan kontrole sustava koji ih je na neki način stvorio i u čijem su stvaranju i sami sudjelovali. Droga se pokazala jednim od najprofitabilnijih i još uvijek malo rizičnih. Daljnji rast nezaposlenosti i sve slabije mogućnosti legalnog zarađivanja građana (osobito mlađe životne dobi) daljnji su uzrok rasta njihovog interesa da se bave tim vrlo isplativim ilegalnim *biznisom*. Zbog prevelike ponude, a time i pada cijene kanabisa, posao s tom drogom postaje posljednjih godina sve manje isplativ, pa se sve veći broj uličnih *dealera* orijentira na isplativiju trgovinu težim drogama heroinom i kokainom. **Bit će potrebni izuzetni naponi, odlučnost i vrijeme da se poboljšaju mogućnosti legalnog zarađivanja građana te da ojačaju mehanizmi pravne države koji će osjetnije oslabiti moć kriminalnog sustava i time eventualno smanjiti ponudu droga na ulicama naših gradova.**

Prema podacima MUP-a, policija je tijekom 2000. otkrila 7.336 kaznenih djela u području nedopuštene trgovine drogama i nadležnim tužiteljstvima prijavila 5.428 osoba. Prekršajno je prijavljeno 4.311 osoba. Zabilježena je 8.523 zapljena, pri čemu je oduzeto: 7 kg i 41 g heroina, 913 kg i 127 g kokaina, 9.979 komada ecstasyja, 2 kg i 124 g amfetamina, 797 kg 500 g kanabisa, te 1.739 komada biljke kanabis.

Ponuda droga osobito je povećana nakon 1993. u Zadru, Splitu, Puli, Zagrebu, Šibeniku, Đakovu, Vinkovcima, Varaždinu i Čakovcu. Od 1996. raste ponuda i u drugim

gradovima (Rijeka, Dubrovnik, Osijek, Vinkovci) kao i manjim mjestima u njihovoj blizini. Postoje indicije da je u 2000. u kratko vrijeme značajno povećana ponuda droga u Zagrebu, Rijeci, Zadru, Čakovcu, Šibeniku, Vinkovcima i u mnogim manjim mjestima. Osobito je nepovoljno što je pala njena cijena, a povećala se čistoća, a time i adiktivnost droga. Zbog toga je posebno u Zagrebu tijekom 2000. mnogo ranijih povremenih konzumenata heroina u kratko vrijeme postalo ovisno. **Droga se danas nudi konzumentima a prije su ovisnici morali tražiti i čekati da bi do nje došli.** Danas, u mnogobrojnim zagrebačkim lokalima moguće je kupiti drogu. Konzumenti znaju gdje se prodaju stimulansi, kanabis a gdje heroin.

Procjena je da se tijekom 2004. samo u Zagrebu u godini dana potrošilo oko 500 kg heroina ulične čistoće 10–20%. Zaplijenjeno je “samo” 2,4 kg te droge. Još je relativno skromnija bila količina zaplijenjenog kokaina.

Predviđanje kretanja kriminala u području opojnih droga temelje se na nekoliko nepovoljnih činjenica:

- Prisutna je hiperprodukcija droge u svijetu, pogotovo heroina i kokaina, a od sredine devedesetih godina i amfetamina i njegovih derivata (MDA, MDMA), pri čemu je i dobro organizirana ponuda i prema našoj zemlji.
- Hrvatska se nalazi na **balkanskom putu droge** koji je u ratnim prilikama bio privremeno malo izmijenjen, ali je potkraj devedesetih još više dobio na značaju zbog opće situacije u regiji. Droge prelaze našu graničnu crtu iz svih pravaca.
- Zbog rata, poraća, načina privatizacije i slabog funkcioniranja pravne države, silno su ojačali **visokoorganizirani kriminal i korupcija** na svima razinama.
- **Rast nezaposlenosti** i sve slabije mogućnosti legalnog zarađivanja novca sve više građana potiče da se bave nelegalnim poslovima, pa tako i drogom. Na odluku ljudi da se bave kriminalom utječe moralna kriza hrvatskog društva i teško narušen sustav vrijednosti.
- Trajna turistička i pomorska orijentacija zemlje, te **liberalizacija graničnog režima** kao dio integralnih procesa u Europi imaju za posljedicu propusnije granice. Granične crte između naše zemlje i BiH gotovo je nemoguće kvalitetno kontrolirati.
- Značajna je kontaminacija drogama u najvećem broju europskih zemalja posljednjih godina, osobito u zemljama bivšega Istočnog bloka, u kojima buja organizirani kriminal.
- Postojeće “domaće” tržište privlači trgovce drogama, pa se, prema procjenama, godišnje postiže promet na uli-

čnoj razini od preko milijardu kuna, dok je ukupan odljev novca u sustav kriminala značajno veći. (Naime, u svakoj transakciji droge do njene konačne ulične prodaje potrošaču, ostvaruje se profit. Velike su zarade na međunarodnim tranzitima droga.)

- U organiziranoj ilegalnoj trgovini drogama sve češće pojavljuju opasni oblici nasilja – međusobni obračuni pojedina i kriminalnih skupina. Često je taj kriminal povezan s drugim oblicima organiziranoga kriminala, kao što je npr. trgovina oružjem, ukradenim automobilima i ljudima, a vrlo vjerojatno i s terorizmom.

Hrvatska je još 1992. postala ravnopravna članica međunarodne organizacije Interpola, što, uz ostalo, policiji omogućuje djelotvorniju razmjenu podataka, bolju organizaciju rada, izobrazbu djelatnika, poboljšanje ukupne osposobljenosti, ali i prihvaćanje svih profesionalnih kriterija u prevenciji i suzbijanju kriminala, ilegalne proizvodnje i prometa opojnih droga.

EKONOMSKE ŠTETE ZBOG DROGA

Postoji više načina za izračunavanje materijalnih šteta u državi zbog trgovine i potrošnje droga. Krenemo li od vrijednosti sredstava koja se godišnje utroše samo za kupnju ukupnoga broja doza droga (tu se dakle radi samo o posljednjoj transakciji droga na uličnoj razini), prema sadašnjoj cijeni, dobit ćemo sljedeći rezultat:

- Oko 14.000 ovisnika dnevno kupuje najmanje 20.000 pojedinačnih doza heroina, odnosno oko 1.500 kg droge ulične čistoće. Kako je cijena jedne doze oko 100 kuna, ti ovisnici potroše godišnje oko 730.000.000 kuna. Povremenih, odnosno vikend-uzimatelja, među kojima je i velik broj liječenih ovisnika, ima oko 8.000. Oni će svakog vikenda potrošiti oko 16.000 doza, odnosno u razdoblju od godine dana ukupno oko 800.000 doza ili 80.000.000 kuna.
- Kokain rekreativno (vikendom) uzima barem 6.000 osoba koje svakog vikenda potroše oko 12 kilograma te droge, a svakodnevno daljnjih oko barem 1.000 ovisnika s konzumacijom barem jednog grama dnevno što je godišnje oko 1.000 kilograma. Uz cijenu od 450 kn po gramu, iznos kojeg će zajedno potrošiti svake godine naraste do 450.000.000 kuna.
- MDMA (ecstasy) u prosjeku tjedno uzme barem 10.000 mladih, po dvije doze u prosjeku, što je ukupno godišnje oko 1.000.000 doza. Po cijeni 30 kuna po dozi to će stajati daljnjih 30.000.000 kuna.

- Ako amfetamin tjedno uzima oko 10.000 osoba, u prosjeku po tri doze, to je zbrojeno 30.000 doza tjedno, a godišnje oko 1.500.000 doza. Uz cijenu 40 kuna po dozi, za kupnju te droge utroši se oko 60.000.000 kuna.
- LSD će konzumirati oko 4.000 osoba po jednu dozu tjedno, što iznosi oko 200.000 doza godišnje, a uz cijenu od 50 kuna po dozi ukupna vrijednost te količine je oko 10.000.000 kuna.
- Hašiš ili marihuanu uzme oko 5% populacije u dobi od 15 do 25 godina. Značajan je, dakako, i broj odraslih osoba koje redovito uzimaju tu drogu. Ako ostanemo na procjeni da u Hrvatskoj prosječno dnevno 60.000 osoba puši po jedan gram te droge, to je u prosjeku dnevno 60 kg ili oko 22 tone godišnje. Po cijeni od 15 kn po gramu, to će godišnje biti oko 330.000.000 kuna.

Dodamo li tome ilegalnu trgovinu psihoaktivnim lijekovima, prema ukupnom izračunu, “na ulici” se godišnje, na prodaji droge, prikupi otprilike **1,7 milijardi kuna**. Kad bi se toj svoti dodala zarada što je na ilegalnoj trgovini drogama stječu građani Hrvatske koji sudjeluju u provozi droga preko naše zemlje (ili provozi područjem drugih država), te zarade u transakcijama većih količina droga prije konačne ulične distribucije prema potrošačima, tek bismo tada dobili jasnu predodžbu o ogromnim svotama što ih se dijelom, nakon “pranja”, vraća iz ilegalnih u legalne novčane sustave. Nekoliko stotina milijuna kuna, zamijenjeno u stranu valutu, odlazi izvan hrvatskih granica. Taj ogroman novac osigurava, osobito dijelu kriminalaca po hijerarhiji na višim položajima i njihovima korupcijskim spregama, izuzetno bogatstvo i relativno siguran položaj i ugled u društvu. **Takav oblik nepravedna bogaćenja ljudi pogubno djeluje na gospodarstvo i moralno stanje šire društvene zajednice.**

Opisane neposredne materijalne štete radi kupnje droga samo su dio ukupnih ekonomskih posljedica njihove zloporabe. Ako spomenutoj svoti dodamo cijenu rada represivnog aparata (policija, pravosudni organi, carina) i sustava za tretman, cijena koju zajednica plaća radi droga još je veća. U Hrvatskoj, sustav zdravstva, na žalost, još nije na odgovarajući način podržao razvoj mreže programa za kvalitetno liječenje ovisnika, niti se socijalna skrb angažira u programima rehabilitacije ovisnika – tako se danas, naoko, štede sredstva. No, je li zbilja tako? Američki stručnjaci su izračunali da svaki dolar uložen u programe tretmana ovisnika uštedi društvu oko osam do deset dolara. **Sve više europskih i američkih stručnjaka zagovara stav prema kojem je znatno isplativije ulagati sredstva u pro-**

grame tretmana ovisnika nego u represiju. Velika moć represivnog aparata i odvjetničkih lobija (koji na obranama kriminaliziranih ovisnika i pravih kriminalaca zarađuju velik novac), usporava u svijetu promjenu strategije i zakonodavstva kojom bi se u budućnosti više sredstava, umjesto u represiju, moglo usmjeriti u programe primarne i sekundarne prevencije, dakle u odgojno-obrazovne programe za zdravu djecu i mladež i terapijsko-rehabilitacijski rad s osobama koje postaju žrtve zloporabe droga. Jedan jedini teži ovisnik o heroinu danas u Hrvatskoj mjesečno potroši novca za drogu u vrijednosti bruto-plaće jednog liječnika uposlenog u bolnici. Neshvatljivo je da tu matematiku političari koji su u poziciji donositi odluke i o kojima ovisi kvaliteta provođenja Nacionalnog programa ili ne poznaje, ili ih to uopće ne zanima. Stoga ne treba čuditi što je danas u sustavu tretmana i rehabilitacije, na više od 10.000 teških ovisnika koji stalno trebaju i traže pomoć, stalno uposlano jedva 30 specijaliziranih stručnjaka, dok je za specijalizirani policijski rad ipak angažirano preko 200 ljudi. U praksi, dakle, još uvijek ne postoji adekvatno provođenje "balansne" strategije. Jer, za liječenje i održavanje trajnog stručnog nadzora nad 15.000 ovisnika o heroinu (a da povremene konzumente i ne spominjem), treba biti angažirano više stručnjaka nego za otkrivanje i pokretanje postupaka kod višestruko manjeg broja trgovaca drogama. To nikako ne znači da je za neposredan mukotrpan i iscrpljujući policijski rad na suzbijanju narko-kriminala angažirano dovoljno kvalitetno obučeni i motivirani profesionalaca. U odnosu na ukupan broj uposlenih u MUP-u, trebalo bi ih biti znatno više.

Neliječeni ovisnici o drogama šire epidemiju ovisnosti, a načinom uzimanja droge šire bolesti (B i C hepatitis, AIDS) čije je liječenje vrlo skupo. Ako se godišnje virusom C hepatitisa zarazi 700 novih heroinskih ovisnika, kad bi za veći dio njih osiguravali specifično antivirusno liječenje koje po osobi stoji 50-100.000 kuna, to bi stajalo višestruko više novca no što država izdvaja za cjelokupno provođenje Nacionalnog programa. Dok se danas ulažu ogromna sredstva za razvoj vrhunske medicine da bi se, među ostalim, pojedincima osiguralo i nekoliko stotina tisuća kuna za presađivanje jetre, za prevenciju vrlo čestog uzročnika teške i neizlječive bolesti jetre kod mladeži, HCV, ne izdvaja se gotovo ništa. Vozeći pod djelovanjem droge, ovisnici uzrokuju svake godine velik broj teških prometnih nesreća, što zajednicu također stoji mnogo novca. Zato bi bilo vrlo isplativo kontrolirati vozače voze li pod djelovanjem droge te što ranije otkrivati i liječiti ovisnike i time sprječavati teške bolesti i nesreće.

Ovisnici o drogama potječu većinom iz bolje stojećih obitelji, a roditelji su im uglavnom zaposlene osobe. Procjenjuje se da je samo u posljednje četiri godine oko 10.000 novih hrvatskih obitelji ekonomski i emocionalno "opustošeno" radi ovisnosti o drogama njihove djece. Produktivnost rada roditelja ovisnika zbog stalnog stresa smanjena je čak ispod 50%. Tek nakon što počne terapijski postupak, počinje i oporavak obitelji i rast produktivnosti roditelja.

Gruba je procjena da ukupne štete od zloporabe droga u Hrvatskoj, ako se svemu nabrojenom doda i cijena tzv. sekundarnoga kriminaliteta neliječenih ovisnika, koji npr. ukradenu robu prodaju i po pet puta nižoj cijeni, dostižu znatno više od **2 milijarde kuna godišnje**. To je glavni razlog zbog kojeg se državi isplati investirati u provođenje Nacionalne strategije. **Samo za 2001., savezna vlada SAD angažirala je čak 19,2 milijardi američkih dolara posebnih budžetskih sredstava**. Ako bi Hrvatska, proporcionalno u odnosu na stanovništvo (RH ima 60 puta manje stanovnika) izdvajala kao i SAD, iznos novca za potporu provođenja našeg Nacionalnog programa trebao bi biti nevjerovatnih 320 milijuna dolara. A izdvajalo se samo (ovisno o godini) između 300 i 700 tisuća US dolara ili oko **400 puta manje**.

ZLOPORABA DROGA I NACIONALNA SIGURNOST

Širenje kriminala vezanog uz ilegalnu trgovinu drogama na razne načine ugrožava stabilnost zemlje kao i njezinu sigurnost. Postoji opasnost od infiltracije sudionika (profitera) takve trgovine u državne strukture. U mnogim zemljama oni uspijevaju zauzeti istaknuta mjesta u političkom životu ili u pojedinim važnim državnim resorima i kad se (i ako se) to dogodi, mjere suzbijanja tog problema uglavnom ne daju rezultata. Tek od 1999., a osobito promjenom vlasti početkom 2000. sve više i sve otvorenije izlaze u javnost informacije o organiziranom kriminalu u Hrvatskoj, njegovom širenju od 1991. te o spregama vlasti, sustava za obranu, represiju, obavještajnih zajednica i krijumčarenja droga. Dobro je poznato da je u mnogim državama svijeta tajno-policijski sustav (obavještajne zajednice), koje je teško nadzirati, bivao umješan u velike poslove s drogom, čime su se financirale neke skupe operacije ili se to radilo za interese političkih sustava ili naprosto radi profita organiziranih kriminalnih skupina. Postoje indicije da se tako što događalo i u našoj zemlji tijekom rata i poraća. Rastom ilegalne trgovine drogom, raste korupcija, urušava se gospodarstvo, opada natalitet, slabi zdravlje sta-

novništva a povećava se emigracija (najobrazovanijeg dijela mlađe populacije) i sve to znatno umanjuje obrambene sposobnosti i sigurnost zemlje.

Slavko Sakoman
Društvo bez droge?

ZLOPORABA DROGA I ZDRAVLJE

Zloporaba alkohola i ilegalnih droga i pušenje duhana smatra se najčešćim (otklonjivim) uzrokom oštećivanja fizičkog i psihičkog zdravlja i ranijeg umiranja ljudi i poremećenog ponašanja mladih. Čak ako i ne postanu ovisne, osobe koje uzimaju droge neproduktivne su, sklone kriminalu, neuredno žive, neodgovorne su u ispunjavanju svih važnih socijalnih uloga – osobito roditeljske, pa se, zbog loše kvalitete života kojoj će biti izložena njihova djeca, taj poremećaj transgeneracijski prenosi dalje. Računa se da danas oko 40.000 mladih ima naznake ili jasno uočljiv poremećaj u ponašanju, što je posljedica zloporabe droga.

Sklonost ovisničkom ponašanju hrvatske mladeži kao posljedica loše kvalitete življenja i neodgovarajućih preventivnih programa odražava se, među ostalim, i u pojavnosti pušenja duhana koja je danas među najčešćima u Europi. Do 18. godine života oko 45% adolescenata svakodnevno puši cigarete. Alkoholizam je također vrlo raširen. O alkoholu je ovisno oko 9% odraslog stanovništva. Zdravstvene posljedice te vrste ovisnosti su teško mjerljive.

Uzimanje droga znatno povećava rizik od zaraze i širenja raznih bolesti, osobito hepatitisa B i C (zaraženo preko 50% heroinskih ovisnika), AIDS-a i drugih spolno i krvlju prenosivih bolesti. Sve više ovisnika uzima po nekoliko droga i taj **politoksikomanski** tip ovisnosti teže se liječi. Također se u psihijatrijskim ustanovama nalazi sve više ovisnika koji uz ovisnost imaju **psihijatrijski komorbiditet**.

Ovisnici i uzimatelji droga sve više ugrožavaju sigurnost u prometu. U brojnim prometnim nesrećama u kojima su počinitelji mlađe osobe, uz alkohol, uzrok je zloporaba droga. U našoj zemlji još nije razvijen sustav za kontrolu vozača na prisutnost opojnih droga.

U Hrvatskoj godišnje radi predoziranja drogom umre oko 50 mladih ljudi. Koliko će ih znatno ranije godišnje umirati radi oštećenja zdravlja uzrokovanog dugotrajnim uzimanjem droga, može se samo nagađati.

Brojne obitelji u kojima je jedan njihov član ovisnik, potpuno su psihički slomljene i materijalno opustošene. Ovisnost kao zdravstvena posljedica zloporabe droga vrlo teško se liječi.

STANJE, RAZVOJ, ORGANIZACIJA I PROVEDBA PROGRAMA SUZBIJANJA ZLOPORABE DROGA OD 1990. NAOVAMO

Malo je država, a posebice onih u tranziciji, kao što je to bio slučaj početkom devedesetih u našoj zemlji, u kojima se dogodilo da je kreiranje strategije suzbijanja ovisnosti politička elita, stjecajem okolnosti, doista povjerila najpoznavanijim stručnjacima. To je omogućilo da se u sjeni rata, kao marginalno pitanje u odnosu na sve drugo što se događalo, paralelno s razbuktavanjem heroinske epidemije, udare temelji doktrine glede provođenja najvažnijih mjera suzbijanja zloporabe droga, radi čega je Hrvatska danas još uvijek u velikoj prednosti i u odnosu na brojne zapadnoeuropske države. Dok se "Hrvatski model" tretmana ovisnika u svijetu apostrofira kao jedan od najboljih, politički sustav se pobrinuo 2000. da se autora tog modela u vlastitoj zemlji pokuša posve marginalizirati. Kako bi danas tek izgledala epidemiološka slika u svezi droga, HIV infekcije, hepatitisa, sifilisa, uličnog kriminala... da se to nije dogodilo, može se samo pretpostaviti. Dovoljno je pogledati stanje u državama bivšeg Istoka u kojima buktinja epidemija AIDS-a i u kojem je moć organiziranog kriminala nemjerljiva, ili razvoj situacije u ostalim državama bivše Jugoslavije (izuzimajući Sloveniju).

Gotovo sve što se odnosi na droge, u našoj, kao i u brojnim drugim državama, izrazito je ispolitizirano. Zanimljivo je istraživati odakle toliki interes političara za to pitanje. Dok oni žustro raspravljaju čak i o vrlo uskom, za liječnike subspecijalističkom medicinskom pitanju kao što je farmakoterapija heroinskih ovisnika, ne pada im na pamet baviti se pitanjem liječenja depresije, neuroza, alkoholizma, ovisnosti o duhanu, a da ne govorim o brojnim drugim problemima koji se tiču čovjeka. U mnogim su državama svijeta i danas, dijelovi upravljačkih elita i elementi represivnog aparata (osobito dijelovi obavještajnih zajednica), u direktnoj sprezi s organiziranim kriminalom koji se bavi trgovinom drogom, nakon trgovine oružjem, najprofitabilnijim načinom nelegalnog i nemoralnog zarađivanja novca. (Od početka devedesetih u Hrvatskoj je uz trgovinu drogom vrlo isplativa bila trgovina oružjem – često međutim povezana s trgovinom drogom, privatizacija, "isisavanje" novca preko bankarskog sustava, šverc i korupcija.) Žalosno je da i danas ima zemalja koje se nazivaju "demokratskim", u kojima veliki utjecaj na mnoge društvene procese imaju financijski izuzetno moćni narko-karteli. U njima, da bi Vlade održavale "kontrolu" nad prodajom i potrošnjom droga sukladno interesima sustava moći, na čelnim pozicijama državne strukture za suzbijanje

zlouporebe droga moraju biti ljudi koji će uspijevati načinom svog djelovanja naoko “pomiriti” interese kako organiziranog kriminala i njihovih koruptivnih sprega u državnom aparatu, tako i javnosti (biračko tijelo) koja je zabrinuta za svoju djecu. Oni mogu, ali ne moraju, biti direktno uključeni u kriminalnu strukturu. Dovoljno je da su to osobe kojima je važnije baviti se ostvarivanjem osobnih interesa nego se istinski zauzimati za provođenje mjera kojima bi se smanjivala ponuda i potražnja droga. Cilj se učinkovito postiže i u slučaju da vlasti na čelne pozicije u svezi tog programa postave osobe čija je razina znanja i kompetentnosti niska, dakle ako su nesposobni, a imaju dovoljno visoku poziciju s koje mogu donositi odluke i utjecati na stanje stvari.

Početakom 1991. pri Ministarstvu zdravstva utemeljena je posebna stručna međuresorska komisija koja je imala zadatak izraditi program suzbijanja zlouporebe droga i koordinirati njegovo provođenje. Komisija se redovito sastajala, a njezin je predsjednik (autor ove knjige) izradio koncept Nacionalne strategije kojeg su članovi Komisije prihvatili. Međutim, zbog ratnog kaosa, nebrige i tadašnjeg političkog sustava, koji je pokazivao sve manji interes za razvoj programa suzbijanja droga, nije bilo moguće učiniti bilo kakav značajniji pomak u kvalitetnijoj provedbi mjera koje su stručnjaci sugerirali. Odluke Komisije, pri tom, nisu imale odgovarajući utjecaj na političare u nekim ministarstvima, niti su ikoga obvezivale. Komisija je ipak utirala put daljnjim akcijama i inicijativama, pa je i u nekim regionalnim centrima započeo razvoj programa. Početkom 1994. utemeljena je pri Vladi Republike Hrvatske Komisija za suzbijanje zlouporebe droga koja je intenzivno radila godinu i pol dana i utirala put stvaranju preduvjeta za izradu Nacionalne strategije. Komisija je, u granicama mogućeg, usmjeravajući svoje akcije prema terenu, na praktičnoj operativnoj razini koordinirala ukupan državni program čija je kvaliteta ovisila o čimbenicima na koje ona sama nije mogla utjecati (politička i materijalna potpora). Unatoč tome epidemija u našoj zemlji do konca 1999. nije poprimila razmjere susjedne nam Slovenije ili npr. Češke Republike premda bi se očekivalo suprotno. To samo govori o kvaliteti strategije i programa koje su odradili mnogi stručnjaci na terenu.

Prema prihvaćenu programu rada Komisije, njezina je dužnost bila pomoći u stvaranju strukture i davanju stručne potpore pojedinim ministarstvima za izradu njihovih dijelova Provedbenog programa, u organizaciji županijskih potkomisija za suzbijanje zlouporebe droga, u pokretanju inicijativa na terenu za izradu lokalnih županijskih i grad-

skih programa te u izobrazbi što većeg broja stručnjaka raznih djelatnosti, nositelja i provoditelja pojedinih programskih aktivnosti.

Bivša je vlast bila ustrojena tako da su se sve odluke pa tako i one o kojima je ovisila i kvaliteta provođenja Nacionalnog programa donosile u centru političke moći i bez adekvatne suradnje s relevantnim stručnjacima. Iako je Hrvatski (državni) Sabor pružao formalnu potporu, razvoj i provođenje niza mjera naznačenih Provedbenim programima Nacionalne strategije suzbijanja zloporabe droga bilo je oslabljeno ignoriranjem ili opstruiranjem od strane nekih vrlo važnih ministarstava. Članovi Komisije nisu mogli samostalno odlučivati, a na svoje ministre nisu imali utjecaja. Najviše što se moglo činiti u danim okvirima bilo je poduzimati inicijative na terenu, na lokalnoj razini. **Uz poticanje razvoja školskih preventivnih programa, koji dobivaju puni zamah od 1998., u najugroženijim županijama od 1992. razvija se temeljni sustav za zdravstvenu i psihosocijalnu skrb o ovisnicima droga (centri za izvanbolničko liječenje ovisnika).** U svim su županijama osnovana interdisciplinarna tijela za koordinaciju provođenja Nacionalnog programa na županijskoj razini. Također su otvorene jedinice za izmjenu pribora za intravenozno uzimanje droga radi sprječavanja širenja HIV infekcije, B i C hepatitisa. Znatno prije tim Odjela za ovisnosti KB "Sestre milosrdnice" proveo je edukaciju ljekarničke službe i potakao stručnjake tog sustava da ovisnicima bez pravljenja bilo kakvih poteškoća prodaju injekcijski pribor. To je nastojanje kasnije podržavala komisija za prevenciju AIDS-a Ministarstva zdravstva što je znatno pridonijelo sprječavanju HIV epidemije u Hrvatskoj. Broj zaraženih tom infekcijom među intravenoznim ovisnicima nikada nije prelazio 1%, dok je broj zaraženih u okolnim zemljama Zapada bio između 30 i 50% (u Beogradu je koncem osamdesetih preko 50% heroinskih ovisnika bilo zaraženo HIV infekcijom).

Zahvaljujući visokoj profesionalnoj razini članova stručne Komisije za suzbijanje zloporabe droga Ministarstva zdravstva kojoj je autor bio predsjednik i ne uplitanju političara u doktrinarna pitanja, unatoč rata i tranzicije, koji su silno pogodovali rastu utjecaja organiziranog kriminala, od 1990. do 1995. udareni su temelji budućeg Nacionalnog programa. Temeljem iskustava stečenih u tih nekoliko godina, autor je 1995. napisao Prijedlog nacionalne strategije koja je naredne godine bila i službeno prihvaćena. Kako se radilo o tzv. uravnoteženoj strategiji u kojoj su jednaku važnost imale mjere suzbijanje ponude (represivne mjere) tako i potražnje (prevencija, tretman), u provođenju

Nacionalnog programa osobito je bila važna što bolja suradnja i koordinacija rada sustava za tretman i represivnog aparata odgovornog za suzbijanje narko-kriminala. Razvoj sustava za tretman (mreža Centara za izvanbolničko liječenje ovisnosti i uključivanje liječnika opće medicine) je omogućio da su se ovisnici u sve većem broju javljali na liječenje, pa se počela smanjivati potrošnja najprofitabilnije droge heroina. Uz ugrožavanje profita organiziranog kriminala, obzirom da se sukladno Nacionalnoj strategiji među liječenim ovisnicima vremenom regrutiralo sve više izvrsnih i hrabrih, informatora (što je olakšalo rad pouzdanih policijskih profesionalaca), bivala je sve više ugrožavana i sigurnost kriminalaca, doduše onih na nižim razinama kriminalne piramide. Uz ugrožavanje komercijalnih interesa pojedinaca iz legalnih (nevladinih i državnih) sustava koji su se bavili ili željeli baviti profitabilnom prevencijom ili tretmanom ovisnosti, to su pretpostavljam glavni razlozi radi kojih je organiziranih kriminal, svojim suptilnim metodama, preko koruptivnih sprega unutar političkog sustava i državnih institucija sve otvorenije “udario” po Nacionalnoj strategiji i opstruirao daljnji razvoj suvremenog državnog sustava za tretman ovisnika. To ujedno objašnjava zbog čega je za korumpirane elemente dijelova vlasti godinama bila iritantna odlična suradnja čelnog profesionalca za pitanja droga MUP-a, gospodina Tomislava Stanića i predsjednika Komisije za suzbijanje zlouporabe droga. Ta je suradnja inače započela još sredinom osamdesetih.

Kako bi se dugoročno osigurala zakonska potpora provedbi Nacionalnog programa utemeljenog na Nacionalnoj strategiji, Komisija je još 1996. godine pokrenula inicijativu da se izradi poseban “Zakon o drogama”. Naredne godine imenovana je ekspertna skupina na čelu s prof. dr. Berislavom Pavišićem koja u suradnji s Komisijom izrađuje “Nacrt prijedloga zakona o suzbijanju zlouporabe droga”. Umjesto da je država u što kraćem roku dobila čvrstu i trajnu zakonsku potporu provedbi Nacionalne strategije, Prijedlog nije stavljen u proceduru već je završio u “ladici” (Sabor je taj Zakon izglasao tek 2002.). Umjesto Zakona, s vrlo visokih pozicija Vlade RH vršio se pritisak (koji je kulminirao 1998.) na predsjednika Komisije da se povuče. Zahvaljujući intervenciji nekih vrlo utjecajnih osoba u čemu su posredovali neki od prijatelja autora, vođenje Komisije nije promijenjeno tako da se “struka” ipak nije dirala sve do političkih promjena 2000. Tek nakon provedenih izbora “nova” upravljačka elita u pohodu na osvajanje pozicija, štetnim kadriranjem na mnogim, pa tako i ovom području, vuče poteze kojima se na čelne

pozicije u svezi tog programa dovode novi, “njihovi” ljudi. Tako se stvorila nova državna struktura na čelu s dr. med. A. Barbirom, koja svojim načinom djelovanja, radi osobnih interesa, u kratko vrijeme postaje rušitelj prethodno izgrađenog sustava, velika zapreka razvoja Nacionalnog programa i stalni izvor teškoća u radu stručnjaka na terenu. Autor je od te strukture bio izvrgnut nevidenom progonu. Troše se višestruko veća sredstva, manipulacijom medija stvara se privid pojačanog angažmana države, a stvarno djelovanje radi zaštite interesa djece i mladeži dolazi na marginu političkog interesa. Zašto se to dogodilo, na koji način i s kojim posljedicama? Zbog čega je u Hrvatskoj u tako kratkom vremenu (1990–2004.) došlo do tolikog porasta ponude i potražnje droga s posljedičnom epidemijom i povećanjem broja ovisnika za više od 6 puta? Da bi se na ta pitanja odgovorilo, autor se usudio dati svoje viđenje patologije društveno-političkog konteksta u kojem je takvo događanje moguće, što slikovito odražava kvalitetu političkog života jedne države u tranziciji na opisani “hrvatski” način, a sama događanja na tom planu od 2000. opisao je kao dodatak VI poglavlju ove knjige.

USTANOVE KOJE SE BAVE SPECIFIČNIM MJERAMA PREVENCIJE OVISNOSTI TE LIJEČENJEM I REHABILITACIJOM OVISNIKA

Hrvatska nije sukladno potrebama razvijala mrežu ustanova koje bi se, na višoj stručnoj i profesionalnoj razini, bavile prevencijom, liječenjem i rehabilitacijom ovisnika. Skoro sve zamisli te mnoge praktične, preventivne, terapijske i druge djelatnosti, osim onih kojima se bavi sustav represije, godinama je pokretao i dobrim dijelom neposredno provodio tim Odjela ovisnosti Kliničke bolnice “Sestre milosrdnice” u Zagrebu. Tamo, u nezadovoljavajućim uvjetima rada, djeluje danas stacionar za detoksifikaciju ovisnika sa samo 11 kreveta (1970. bilo ih je 20), stručni programi i epidemiologija Centra u jednoj prostoriji i samo dvije ambulante za izvanbolničko liječenje ovisnika i konzumirana droga.

Unatoč rastu broja ovisnika i potrebe za njihovim specijaliziranim liječenjem, nisu se razvijali kapaciteti za specijalizirane programe tretmana do 1997. kad je otvoren Odjel za liječenje ovisnosti pri Psihijatrijskoj bolnici “Vrapče” u Zagrebu. S obzirom na to da ni Ministarstvo zdravstva a niti lokalne psihijatrijske ustanove nisu pokazale nikakav interes za razvoj sustava za liječenje ovisnika, jedino što je bilo moguće izvesti, uz potporu Komisije za suzbijanja zloporabe droga, njen se predsjednik (autor ove knjige) osobno angažirao na terenu kako bi se u najugro-

ženijim gradovima počeli razvijati izvanbolnički programi za tretman ovisnika. U početku su ti programi bili ponajviše zaokupljeni provedbom supstitucijskih programa za nekoliko generacija nikad do tada liječenih heroinskih ovisnika. Tako su počeli djelovati izvanbolnički centri za ovisnike u Splitu (1992.), Čakovcu (1993.), Rijeci (1995.), Zadru (1996.), Puli (1996.), Dubrovniku (1996.), Varaždinu (1997.), Šibeniku (1997.), Vinkovcima (1999.), Karlovcu (1999.), Virovitici (1999.), Osijeku (2000.). Gradski centar u Poreču djeluje od 1994. Kasnije se otvara još nekoliko manjih Centara i savjetovaništa (osobito u organizaciji Hrvatskog crvenog križa). Grad Zagreb otvara svoj prvi centar tek 2004. Organizirati tu mrežu bez neposredne potpore nadležnog ministarstva, što je značilo izboriti se za prostor, financiranje, provesti edukaciju stručnjaka, iziskivalo je golem napor. Ti centri danas sadržajno djeluju sukladno Nacionalnoj strategiji, ali pitanje njihova pravnoga ustroja, a time i mogućnost upošljavanja stručnjaka, nije do kraja riješeno ni osam godina nakon prihvaćanja Strategije. Unatoč tome mreža tih Centara predstavlja temeljni stup državnog sustava za tretman ovisnika.

Radi loše gospodarske situacije i nastojanja Vlade RH da se smanje troškovi državnog aparata i mnogih institucija, u okviru mnogih restrikcija, u zdravstvu je još uvijek aktualna velika restrikcija upošljavanju novih djelatnika. Taj restriktivan pristup posebno se nepovoljno odrazio na području zaštite mentalnog zdravlja ljudi koje se znatno pogoršalo radi rata, porasta nezaposlenosti, pada standarda a u svezi s tim i promjene i pogoršanja kvalitete života ljudi. Vezano uz rast zloporabe droga, višestruko je porasla potreba za posebno educiranim psihoterapeutima koji bi liječili ovisnike i bavili se rješavanjem psiholoških problema adolescentne dobi (provođenjem obiteljske terapije). Dok se u drugim granama medicine nemogućnost upošljavanja donekle kompenziralo investicijom u dijagnostičku opremu (sjetimo se samo koliko je sredstava utrošeno za kupnju RTG uređaja), na području psihološke medicine i psihijatrije najvažniji su upravo dobro educirani stručnjaci. Oni su najvažnije "sredstvo" i za dijagnostiku i terapiju. Njih je sve manje a potrebe su radi sve veće frustriranosti ogromnog broja građana višestruko porasle.

Programi za rehabilitaciju ovisnika unutar Ministarstva socijalne skrbi još se nisu počeli razvijati. Programi za tretman ovisnika u kaznenom sustavu počeli su se razvijati u Hrvatskoj već početkom 1980., kada je počeo djelovati vrlo kvalitetan tretman po tipu terapijske zajednice za ovisnike u tadašnjem KPD-u Lepoglava. Taj program, vođen od strane vanjskih stručnjaka na čelu s autorom (Odjel ovisnosti KB

“Sestre milosrdnice”), ugašen je uoči početka rata. Danas je u kaznenom sustavu osigurana temeljna skrb za ovisnike, a omogućen je u Okružnim zatvorima sukladno suvremenoj europskoj orijentaciji i detoksifikacijski program uporabom metadona koji se provodi u suradnji sa županijskim centrima za ovisnike. Iako ne postoje kvalitetni rehabilitacijski programi kakvi bi opravdavali represivniji pristup prema ovisnicima koji krše Zakon (s posljedičnim povećanjem njihovog broja u kaznenim ustanovama), broj ovisnika koji su u pritvoru ili na izdržavanju kazne višestruko se povećao od 1990. do 2004. U 2003. na izdržavanju kazne ili u pritvoru bila su ukupno 1.372 ovisnika. Zatvorski sustav od 2003. znatno je unaprijedio programe tretmana.

Rast broja ovisnika i silan pritisak njihovih obitelji koje su tražile pomoć potaknuo je nevladine sustave da počnu razvijati vlastite programe za tretman i rehabilitaciju ovisnika. Tako je, prije ostalih, počela djelovati u javnosti široko medijski praćena zajednica “Susret” (koja je uz savjetovački rad, u razdoblju 1991–1998. rehabilitirala oko 60 ovisnika), da bi posljednjih nekoliko godina u Hrvatskoj počelo djelovati još nekoliko zajednica (*REMAR*, *RETO*, *Teen Challenge*, *Comunità Cenacolo*, *Savez* itd.) od kojih su neke uputile na rehabilitaciju u inozemstvo (Italija, Španjolska), nekoliko stotina naših ovisnika.

DANAŠNJA RAZINA MEĐUNARODNE SURADNJE NA PODRUČJU SUZBIJANJA ZLOPORABE DROGA

Sve članice UN-a, EU i Europskog Vijeća imaju posebne obveze, od potpisivanja važnih međunarodnih konvencija u svezi sa suzbijanjem ilegalne trgovine drogama, do provedbe niza programskih aktivnosti prema standardima što ih se očekuje od pojedinih članica. Hrvatska je donošenjem Zakona o suzbijanju zlorabopabe opojnih droga tek u 2001. legislativu uskladila s potpisanim konvencijama UN-a. Osim jednog projekta koji je pokrenulo Ministarstvo vanjskih poslova i tadašnja Komisija za suzbijanje zlorabopabe droga Vlade RH, kojim je UNDCP iz Beča podržao provođenje našeg Nacionalnog programa (vrijednost oko 1 milijun DEM), Hrvatska nije bila adekvatno uključena u ostale projekte pokrenute od europskih asocijacija.

Komisija je uspostavila suradnju s odgovarajućim tijelima Regionalnog ureda za Europu SZO. Ta se suradnja nastavlja i sve više obvezuje. Postignuta je osobito dobra suradnja s tijelima nadležnim za pitanja droga pri UN-u u Beču. Komisija je, osobnim aranžmanom njezinog bivšeg predsjednika, još 1993. započela suradnju s Pompidou-Group Vijeća Europe koja na toj razini usklađuje suzbijanje i praće-

nje problema zloporabe droga. Ulaskom u tu skupinu, Hrvatska je preuzela daljnje obveze, od kojih programi suzbijanja zloporabe droga u našoj zemlji mogu imati velike koristi. Tek je u planu osigurati sustav za suradnju s EMCDDA u Lisabonu. Policija je, također, djelatno uključena u programe rada Interpola i druge nadležne asocijacije, a carinska služba u najvažnije međunarodne carinske asocijacije.

PERSPEKTIVA SITUACIJE

Ne budu li osigurani preduvjeti za kvalitetnu i stalnu provedbu predloženog Nacionalnog programa, utemeljenog na Nacionalnoj strategiji – a to nije moguće bez odgovarajuće političke potpore i sredstava – nastavit će se pogoršavanje stanja, uz značajne štetne posljedice. Narav je pojave takva da se ona u nekoj sredini održava samo onda ako se broj uzimatelja droga povećava. Još se nije dogodilo da se taj problem, bez dobro promišljenih i stalnih mjera suzbijanja, sam po sebi počeo smanjivati. Uvijek se događalo suprotno:

- broj uzimatelja i ovisnika povećava se,
- ekonomske štete eksponencijalno rastu,
- raste moć organiziranog kriminala i korupcija na svim razinama,
- ugrožava se nacionalna sigurnost i sigurnost građana,
- ugrožava se kvaliteta zdravlja i ponašanja mladih, te natalitet,
- povećava se broj zaraženih virusom hepatitisa B i C i AIDS-om,
- umanjuje se privlačnost zemlje za inozemne turiste,
- država koja ne provodi programe suzbijanja zloporabe kako treba narušava svoj ugled u svijetu,
- ugrožava se sigurnost u prometu,
- raste sekundarni kriminalitet povezan s drogama,
- smanjuje se radna produktivnost.

OSNOVNI UZROCI POJAVNOSTI ZLOPORABE DROGA

Zloporabu droga (sredstava ovisnosti) možemo definirati kao “bolestan”, visokorizičan i društveno neprihvatljiv (premda i toleriran) način zadovoljavanja prirodne ljudske potrebe za zadovoljstvom (osjećajem ugone). Koliko god individualni biopsihološki čimbenici kao i kvaliteta i karakteristike mikrosocijalnog miljea utječu na rizik razvoja ovisnosti kod pojedine osobe, čimbenici makrosocijalnog miljea izgleda da su još utjecajniji. Među njima svakako je najutjecajnija sama dostupnost droga, modni tren-

dovi, način zabave kao i kretanja u subkulturnim grupacijama mladih. Kako objasniti nekoliko puta češću pojavnost ovisnika o heroinu u Puli u odnosu na Rijeku? Kvaliteta života ljudi je slična u oba grada, školski i drugi programi također, ali godinama je razlika bila upravo u dostupnosti i ponudi droga. Rastom ponude droga u Rijeci, što se osobito počelo opažati nakon otkrivanja i zapljene velikih količina kokaina, uzrokuje brzi rast broja ovisnika. Rijeka je godinama bila ulazna destinacija velikih tranzitnih pošiljki droge (osobito kokaina) prema Zapadnoj Europi. Prema jednom tumačenju, visoki kriminal je na neki način sprječavao lokalnu ponudu i distribuciju droga kako bi time odvrtao represivni aparat od akcija koje bi u konačnici mogle ugroziti velike poslove. Kad su otkrivene dvije velike pošiljke (stotine kilograma kokaina), situacija se naglo promijenila i Rijeka je danas preplavljena drogama na ulici. Premda se danas u Rijeci više napora ulaže u programe primarne i sekundarne prevencije, rast neće biti moguće zaustaviti sve dok bude rasla dostupnost droga. Gledajući s društvene razine, na pojavnost tog ponašanja ljudi, odlučujući utjecaj ima međudjelovanje triju čimbenika:

- **Ponuda (dostupnost) droga;**
- **Potražnja (interes za uzimanjem) droga;**
- **Kvaliteta provođenja Nacionalnog programa suzbijanja ovisnosti i strategije na kojoj je taj program utemeljen.**

Ponuda, a time i **dostupnost droga**, ovisit će o moći i organiziranosti narko-kriminala odnosno njegovoj profitabilnosti, a to će umnogome odražavati uspješnost provedbe društveno dogovorenog prohibitivnog programa (rad represivnog aparata), odnosno djelovanje pravne države. Na ponudu psihoaktivnih tvari i njihovu dostupnost utječu i svi društveni subjekti koji sudjeluju u legalnoj proizvodnji, prometu i distribuciji psihoaktivnih lijekova.

Na **interes za uzimanje sredstava ovisnosti**, a osobito na potražnju od strane mladih ljudi utječu:

- **Društveni stav spram uporabe bilo kakva sredstva ovisnosti.** Što je stav prema uporabi pozitivniji i tolerantniji a time i to ponašanje društveno prihvatljivije, više će mladih donijeti odluku o početku iskušavanja pojedinog sredstva. To se vidi po pojavnosti ovisnosti o alkoholu i duhanu. Široka prihvaćenost pijenja alkohola i pušenja duhana uz laku dostupnost tih sredstava čak i djeci, uzrokom je činjenice da je u našoj zemlji oko 200.000 alkoholičara i više od 1.200.000 ovisnih o nikotinu.

- **Kvaliteta odgojno-obrazovnih (školskih) programa primarne prevencije.** Što su ti programi slabije organizirani i doktrinarno neprimjereniji, to će više mladih – bilo zbog neznanja o stvarnim rizicima iskušavanja alkohola, duhana i droga, bilo na temelju krivih informacija dobivenih iz izvora kojima je cilj povećati potrošnju – početi s uzimanjem. Ako se na doktrinarno neodgovarajući način izvješćuje mlade o bilo kojem aspektu ilegalnih droga (kao što je slučaj s programima edukacije koji su umjesto na uzroke i štetne posljedice uzimanja usmjereni na sama sredstva ovisnosti), može doći do povećanja njihove znatiželje i zanimanja za eksperimentiranje. S druge strane, kvalitetno osmišljeni školski preventivni programi kao i svi ostali programi koji se poduzimaju na lokalnoj razini, mogu znatno smanjiti zanimanje mladih za uzimanjem bilo kojeg sredstva ovisnosti.
- **Sustav vrijednosti i moralno stanje društvene zajednice.** Što je moralno stanje društva lošije, slabije će funkcionirati obitelj, bit će više kriminala, pa će i droge biti dostupnije, a politički sustav neće davati adekvatnu potporu programima kojima se istinski zauzima za interese i poboljšava kvaliteta života ljudi.
- **Kvaliteta života i odgoja djece i mladeži** (kvaliteta obiteljskog života prije svega, a onda i kvaliteta života u odgojno-obrazovnim ustanovama). Što su više djeci i mladima obitelj i škola izvor životne radosti, samopoštovanja i potpore u procesu odrastanja i osamostaljenja, to će biti manji njihov interes za potrošnju droga.
- **Kvaliteta posebnih programa društvene zaštite djece i mladeži.** Ovim se programima djeca i mladež štite kad provode slobodno vrijeme izvan nadzora obitelji i škole.
- **Kvaliteta programa ranog otkrivanja i skrbi za rizičnu djecu i mladež i liječenja konzumenta droga te ovisnika.** Ako se najveći dio povremenih uzimatelja i ovisnika ne uključi u programe tretmana i ako ih ostavimo bez nadzora, bit će nemoguće zaustaviti širenje zloporabe drogâ prema novim korisnicima, jer su upravo oni most povezivanja mreže kriminalaca (“*dilera*”) i početnih uzimatelja, odnosno još zdrave populacije. Utjecaj neliječenih ovisnika na zdravu mladež može se usporediti s razarajućim posljedicama metastaza tumora na zdravo tkivo ljudskog mozga. Dakle, *mjere sekundarne prevencije, premda se zasebno organiziraju i provode, funkcionalno su neodvojivi dio programa primarne prevencije.*

Osnove suzbijanja zloporabe droga u sklopu Nacionalne strategije temeljit će se na uvažavanju spomenutih spoznaja.

PROCJENA EPIDEMIOLOŠKE SITUACIJE 2004. I OSNOVNE ZNAČAJKE OVISNIKA (TEMELJEM PODATAKA 2003.)

- Ukupan broj ovisnika o svim ilegalnim drogama (izuzimajući kanabis) i/ili njihovim kombinacijama je oko 23.000 (stopa 5,3 na 1.000 ukupnog stanovništva).
- Ukupan broj do sada liječenih i registriranih ovisnika o heroinu je oko 11.000. Heroinski ovisnici su kod prvih dolazaka na prvo liječenje u 2003. stari preko 26,9 godina, 4 puta su češće muškog spola, heroin su u prosjeku prvi puta probali s 19,9 godina.
- Procjena ukupnog broja živućih ovisnika o opijatima - heroinu (u broj su uključeni i ovisnici koji nakon liječenja apstiniraju) - oko 20.000.
- Oko 70% heroinskih ovisnika su drogu barem jednom konzumirali intravenozno.
- Sve više heroinskih ovisnika povremeno uzima i kokain.
- Ukupan broj novih ovisnika o ilegalnim drogama u 2004. - oko 2.200 od čega oko 1.900 opijatskih.
- Broj prvi puta liječenih i registriranih heroinskih ovisnika (bez slučajeva tretiranih u komunama NGO sektora) u 2003. bio je 802.
- Broj ovisnika umrlih od iznenadne smrti u 2003. bio je 95 (od čega predoziranje opijatima 60).
- Broj heroinskih ovisnika kod kojih se tijekom godine koristio metadon bio je oko 2.700.
- Broj heroinskih ovisnika zaraženih virusom C hepatitisa oko 70%, B hepatitisa 30%, HIV 0,7%.
- Ukupan broj **ovisnika** koji su tijekom 2004. bili u kontaktu sa sustavom za tretman (državne institucije i komune NGO sektora) - oko 6.500 osoba.
- Ukupan broj što "rekreativnih" što redovitih konzumiranih kokaina oko 7.000.
- Od ukupno na HIV testiranih 2.332 ovisnika u 2003. svega 22 ili 0,2% bilo je pozitivno.
- Svega 7,7% ovisnika liječenih u 2003. živi samo, 72% živi sa primarnom obitelji, 12% sa sekundarnom obitelji a svega je 0,2% beskućnika.
- Većina ovisnika konzumira istovremeno 2 ili više psihoaktivnih sredstava (kanabis, BZD uz osnovnu drogu) pa je i sve više za liječenje težih "politoksikomana".
- Kod oko 40% ovisnika prisutan je psihijatrijski komorbiditet (poremećaj osobnosti, depresija, PTSP, suspektan psihotični ili bipolarni poremećaj) i tu je kategoriju osobito teško liječiti.
- Broj ovisnika koji su tijekom 2003. bili pritvorenici - 845, a zatvorenici - 537.
- Broj ovisnika koji su 2003. bili upućeni na izdržavanje kazne zatvora - 341.